

KAPTAN-I DERYA ÇATALCALI HASAN PAŞA’NIN RUS ÇARI MİHAİL FEODOROVİÇ’E MEKTUBU, 1627 (TRANSKRİPSİYON-TAHLİL)

 Mahmut Halef CEVRİOĞLU^a

Öz

Osmanlı arşivinden bir belgeyi tahlil eden mevcut çalışma öncelikle belgenin tarihlendirilmesi ve özetine dair bir düzeltme çabasıdır. Rusya Federasyonu’ndan kopyaları getirilen YB(1) tasnifindeki Osmanlıca belgeler arasında 1/3 numaralı bu mektubun yazarı, arşiv özetinde iddia edildiği üzere herhangi bir Hafız Ali Paşa değildir. Çalışmada mektubun dönemin Kaptan-ı Deryası Çatalcalı Hasan Paşa tarafından kaleme alındığı gösterilmiştir. Ardından belgenin arşiv özetinde net olarak belirtilmeyen tarihinin, 24 Haziran-4 Temmuz 1627 arası olduğuna dikkat çekilmiştir. Kaptan-ı Derya Hasan Paşa 1627 yazında serdar olarak tayin edildiği Özi Seferi’nde aynı anda hem Osmanlı donanmasını hem de Balkanlar’daki kara kuvvetlerini komuta etmekteydi. Amacı, Lehistan’a bağlı Zaporog Kazaklarının her yıl denize inip Osmanlı kasabalarını yağmalamalarını engellemek için Dinyeper Nehri ağzına kale inşa ettirmektir. Sefere başladığı sırada Rus Çarı Mihail Feodoreviç’e, incelemeye aldığımız mektubunu yollamıştır. Genel itibarıyla Osmanlı-Rus dostluğunun pekişmesini talep eden mektup, Çar Mihail Feodoreviç’ten Don Kazaklarının Karadeniz’e inişini engellemesini rica etmektedir. Kısaca Zaporog Kazak akınlarının kale inşasıyla engellenmeye çalışıldığı bir dönemde Osmanlı amirali, Rus Çarı’ndan kendine tabi olan Don Kazaklarını kontrol altında tutmasını talep etmektedir. Mektubun siyasi muhtevası yanı sıra, Rusya’ya taşınması sırasında karşılaştığımız aracı da önem arz etmektedir. Osmanlı tabiyetinde bir Rum tüccar olan Tomas Kantakuzenos, aile geleneğini devam ettirip Rusya ve Osmanlılar arasında ticari-diplomatik bağların tesisinde önemli rol oynamıştır. Daha önce de Rusya’ya diplomatik görevle yollanan Tomas Kantakuzenos, 1627’de tekrar hususi olarak görevlendirilmiş ve Kaptan-ı Derya Hasan Paşa’nın ve Sultan IV. Murad’ın mektuplarını Moskova’ya taşımıştır. Kaptan-ı Derya Hasan Paşa’nın yazdığı mektubun muhtevası, 17. yy ilk yarısında Karadeniz’in korunması için Osmanlıların kalkıştığı askeri ve diplomatik girişimleri özetler niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Rusya Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu, Karadeniz, Kazaklar, Çar Mihail Feodoreviç, Kaptan-ı Derya, Tomas Kantakuzenos.

^a Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/Türkiye, halefcevrioglu@gmail.com

ADMIRAL ÇATALCALI HASAN PASHA'S LETTER TO THE RUSSIAN TSAR MICHAEL FEODOROVICH, 1627 (TRANSCRIPTION AND ANALYSIS)

Abstract

Examining a document from the Ottoman archives, this study tries to correct the dating and summary provided by the archive for the document. The author of the document, which is present among the copies brought to the Ottoman archives from the Russian Federation and catalogued with the reference code YB(1) 1/3, is not any Hafız Ali Pasha as asserted by the summary. This study suggests that its author was Çatalcalı Hasan Pasha, the grand admiral of the Ottoman fleet at the time. Furthermore, it is argued that the date of the document should be fixed somewhere between 24 June and 4 July 1627. With regard to the content of the document, Admiral Hasan Pasha was appointed to command the Ochakov Campaign in summer 1627, where he was supposed to co-ordinate the Ottoman maritime and land forces from the Balkan provinces. His target was to build fortifications around the Dnepr River in order to obstruct the yearly raids against Ottoman Black Sea settlements by the Zaporozhian Cossacks that were dependent on the Polish-Lithuanian Commonwealth. While he set out for the campaign, he sent the Russian Tsar Michael Feodorevich the letter in question, requesting in general terms the reinforcement of amicable relations between the Ottomans and Muscovites, and with a demand from the Tsar that he prevent the Don Cossacks from taking to the Black Sea against the Ottomans. In other words, while the Ottomans tried to fend off the Zaporozhian Cossacks by building forts around the Dnepr, the Ottoman admiral demanded that the Russian Tsar keep in check the Don Cossacks that were nominally his subjects. Aside from the political content of the letter, the broker figure carrying it is also important: Thomas Cantacuzenos, a Greek Ottoman merchant who continued his family tradition in building commercial and diplomatic ties between the Muscovite State and the Ottomans. Having been previously sent on a diplomatic mission to Moscow, Thomas Cantacuzenos was once more specifically commissioned by the Ottomans in 1627 to carry to Moscow the letters by Sultan Murad IV and Admiral Hasan Pasha. The latter's letter to the Tsar is a fine showcase of the military and diplomatic enterprises undertaken by the Ottomans in order to thwart the Cossack threat over the Black Sea in the first half of the seventeenth century.

Keywords: Russian history, Ottoman Empire, Black Sea, Cossacks, Tsar Michael Feodorevich, Grand Admiral of the Ottoman Fleet, Thomas Cantacuzenos.

ПИСЬМО АДМИРАЛА ЧАТАЛДЖАЛЫ ХАСАН-ПАШИ РУССКОМУ ЦАРЮ МИХАИЛУ ФЕДОРОВИЧУ, 1627 Г. (ТРАНСКРИПЦИЯ-АНАЛИЗ)

Аннотация

Настоящее исследование посвящено анализу одного документа из османских архивов, делается попытка исправить его датировку и архивную аннотацию. Он находится среди материалов, копии которых были привезены из Российской Федерации и внесены в каталог с шифром YB(1). Автором этого документа (письма) является не Хафиз Али-паша, как утверждается в архивной аннотации. В статье утверждается, что письмо было написано Чаталкалы Хасан-пашой, адмиралом Османского флота. Отмечается также, что документ был создан не ранее 24 июня и не позже 4 июля 1627 года. Адмирал Хасан-паша был назначен командовать Очаковской кампанией летом

1627 года и должен был координировать действия морских и сухопутных сил Османской империи из балканских провинций. Его целью было построить крепость в устье Днепра, чтобы воспрепятствовать ежегодным набегам запорожских казаков, зависевших от Речи Посполитой, на османские черноморские поселения. В начале похода адмирал направил русскому царю Михаилу Федоровичу рассматриваемое автором статьи письмо об укреплении дружественных османско-русских отношений с просьбой не допустить выхода донских казаков к Черному морю против османов. Другими словами, в то время как османы пытались отбиться от запорожских казаков, строя крепости вокруг Днепра, османский адмирал просил, чтобы русский царь держал в узде донских казаков, которые номинально были его подданными. Письмо доставил Томас Кантакузенос, османский подданный, греческий купец, который продолжал семейную традицию в налаживании торговых и дипломатических связей между Россией и османами. В 1627 году ему было поручено отвезти в Москву, в которой он уже бывал с дипломатической миссией, письма султана Мурада IV и адмирала Хасан-паши. Письмо последнего русскому царю является хорошим примером военных и дипломатических усилий османов по защите от казачьей угрозы на Черном море в первой половине XVII века.

Ключевые слова: История России, Османская Империя, Причерноморье, Казаки, царь Михаил Федорович, адмирал Османского флота, Томас Кантакузенос.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nin Yabancı Arşivler tasnifinde, YB(1) koduyla belirtilmiş Rusya Federasyonu'ndan kopyaları temin edilmiş evrak arasında 1/3 numaralı dosya özeti, barındırdığı çelişkiler açısından ister istemez dikkat çeker.¹ 29 Zilhicce 1036 Hicri tarihiyle belirtilmiş dosya, içinde bir Osmanlı belge (mektup) ve buna ilişkin iki kısa not kağıdı içerir. Tam üretiliş vakti belirlenemeyen evraka verilen 29 Zilhicce şeklindeki bu jenerik tarih, arşiv memurlarının dosya içindeki asıl Osmanlıca belgeyi kabaca Miladi 1626-1627 yıllarına tarihlendirdiğini gösterir. Ancak "Kaptan-ı Derya Hafız Ali Paşa'nın Rus Çarı Mihail Feodoroviç'e gönderdiği mektup" şeklindeki arşiv özeti oldukça akıl karıştırıcıdır. Osmanlı donanmasının en azından 17. yüzyılın ilk yarısındaki "Hafız" sıfatlı tek amiralinin adı Ali olmadığı gibi, donanmanın belirtilen yıllardaki komutanı zaten Çatalcalı Hasan Paşa (g. 1626-1630) isminde bir vezirdir.²

Söz konusu YB(1) 1/3 numaralı dosyasının özetinden bir adım öteye geçip muhtevasına baktığımızda durum daha da karışık bir hal alır. Osmanlıca belgenin orijinalinin bulunduğu Rus arşivlerinde (RGADA) mektuba ek bir kağıda düşülen açıklayıcı not, mektubun 23 Mayıs 1630 tarihinde Rus memurlarına ulaşmış olduğuna işaret etmektedir. Her ne kadar iki farklı arşivin düşmüş olduğu iki farklı tarih bir

¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], *Yabancı Arşivler, Rusya Federasyonu Arşivi [YB(1)]*, 1/3. Tam metin için bakınız, Ek 1.

² Hafız sıfatlı tek kaptan Ahmed Paşa, donanmaya 1608-1609 civarı kumandanlık yapmıştır, Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan: Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, Haz. S. Çakmakçioğlu ve Ç. Şan (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2007), 168.

muamma ortaya koysa da Rus görevlilerin sağlamış oldukları özet nispeten biraz daha açıklayıcıdır: “Türk Kaptan Paşasının Çar Mihail Feodoroviç’e Don Kazaklarına ilişkin şikayet mektubu”.³

Halbuki dosyanın içindeki asıl Osmanlıca mektubun metnini detaylı bir şekilde okumak, gerek yazarın adını gerekse mektubun yazılış tarihini rahatlıkla anlaşılır kılmaktadır. Metnin sağ kenarında yer alan mühür, açıkça Hasan Paşa’nın adını zikretmektedir (*Bende-i Hayrül-beşer Hasan, Mücahid fi sebili’l-lah*). Ancak, belli ki mührün ortasında yer alan jenerik ifade (*Tevekkeltü alâ Hâlikî*)⁴, Osmanlı arşiv memurları tarafından *Ali Hafız* şeklinde yanlış yorumlanıp karışıklığa sebebiyet vermiştir.

Mektubun içinde yer alan tarih kısmı da (*datatio*) metin altındaki alışlagelmiş konumunda şüpheye yer bırakmayacak şekilde nettir: Hicri 1036 yılının şevval ayının ortası. Yani mektubun yazılış tarihi Miladi 24 Haziran 1627 ve 4 Temmuz 1627 arasında bir gün olmalıdır. Yazılış mekanı (*locus*) *Kal’a-yı Özi* olarak belirtilen mektubu Hasan Paşa’nın 1627 yazında bir Karadeniz şehrinde neden Moskova’ya yolladığı bu çalışmanın konusu olacaktır.

1) Karadeniz’de Kazaklar

Gerek Kırım’ın Osmanlı himayesine girmesi gerekse bölgedeki Ceneviz koloni şehirlerinde Osmanlı hakimiyetinin benimsenmesi yoluyla Karadeniz’in kuzeyinde Osmanlı varlığı 15. yüzyılda tesis edilmiştir.⁵ Bir asır sonra, Kanuni Sultan Süleyman’ın hükümdarlığı döneminde (1520-1566) Karadeniz etrafındaki Osmanlı fetihlerinin tamamlanmasından ötürü Karadeniz’in bir Osmanlı gölü olduğu da geleneksel tarih yazımına yansıyan görüştür.⁶ Ancak, sadece Boğazların güneyinden gelecek yabancı gemileri ve düzenli donanmaları dikkate alan bu görüşe artık şüpheyle yaklaşılmaktadır. Zira 17. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz artık bir Osmanlı gölü olma statüsünü kısmen yitirmiştir: Her ne kadar Rusların Karadeniz macerasını Rus Çarı Petro’nun 1696 yılında Azak’ı işgal etmesiyle ilişkilendirmek mümkünse de derinlemesine çalışmalar, düzensiz yağmacı gruplar olan Kazak akınlarından ötürü Osmanlıların Karadeniz’deki kontrolünün asla mutlak olmadığına işaret etmektedir.⁷

Karadeniz’i mevzubahis yıllarda dönem dönem istila eden “Kazak” gruplarını aslında iki başlık altında incelemek gerekir. Dinyeper Nehri civarında konuşlanmış ve Lehistan’a tabi Zaporozya Kazakları (Ukrayna Kazakları) ile Moskova Devleti’ne (Ruslara) bağlı olan Don Nehri Kazakları. Bu iki Kazak grubu da metbularına oldukça gevşek biçimde bağlı olup merkezi otoritelerin emirlerini hiçe saymakta, *şayka* (*çayka*) adı verilen tekneleriyle Karadeniz’e inmekte ve Osmanlı yerleşimlerini yağmalamaktalardı.⁸

³ BOA, YB(1), 1/3: “1630 (Maya 23 poluçenniy) List k Tsaru Mihaylu Feodoroviçu ot Turetsogo Kapitan-Paşi s Jaloboyu na Donskih Kozakov.” Bkz.: Ek 2. Ardındaki nottan anladığımız kadarıyla bu belge Rus arşivlerinde (RGADA - Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv drevnih aktov) *Fond 89, Opis 2 - 4 - 1* şeklinde kayıtlıdır.

⁴ “Yalnız Allah’a güvenirim.”

⁵ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)* (İstanbul: İş Bankası, 2016), 154-156.

⁶ Halil İnalçık, “The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans”, *Arkheion Pontou*, 35 (1979): 108.

⁷ Victor Ostapchuk, “Five documents from the Topkapi Palace Archive on the Ottoman defense of the Black Sea against the Cossacks (1639)”, *Journal of Turkish Studies* 11 (1987): 49-104.

⁸ Victor Ostapchuk, “XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları Karşısında Osmanlı Karadeniz’i”, *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi 1*, Haz. İdris Bostan ve Salih Özbaran (İstanbul: Boyut, 2009): 241.

16. yüzyılda başlayan akınlar şiddetini 17. yüzyılın başında artırmış, Zaporog ve Don Kazakları birlikte 1614'te Sinop'a ve 1615'te ise Trabzon'a saldırmışlardır.⁹ 1614'te artık İstanbul yakınlarında da Kazakların boy göstermesi endişeye sebep vermiştir. Lakin Zaporog ve Don Kazaklarının 1624'te yaklaşık dört bin kişilik kuvvet ve yetmiş seksen saykayla çıktıkları seferde Sarıyer, Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, İstinye ve Beykoz gibi kasabaları yağmalamaları Osmanlı başkentini büyük infiale sürüklemiştir.¹⁰

Osmanlı yönetimi on yedinci yüzyılın ilk yarısında Kazak tehlikesinin ciddiyetini anlayıp, donanmasını kimi zaman kısmen kimi zaman da tümüyle Karadeniz'e yollar olmuştur. Daniel Panzac'ın aktardığına göre "1602'de dört, 1607'de yedi, 1616'da ise on kadırga" Karadeniz'e, Kazakların peşine yollanmıştır. 1621 bu açıdan bir kırılma noktasına işaret eder ve 40 kadırgalık Osmanlı donanması doğrudan kaptan-ı derya komutası altında Karadeniz muhafazası için Tuna Nehri ağzındaki Kili'ye yollar.¹¹

Ardından gelen yıllarda önce kaptan vekili ve ardından kaptan-ı derya olan Recep Paşa'nın Kazaklarla mücadele üzerinden bir kariyer inşa ettiği söylenebilir: 1622 yılında dört defa vekil olarak Kazaklara karşı Karadeniz'e açılan paşa, ertesine sene kaptan-ı deryalığa yükselmiş, bu makamdayken de iki yıl daha Karadeniz'e açılmıştır.¹² Özellikle 1625 senesinde 43 Osmanlı kadırgasıyla Dobruca açıklarında 60 Kazak saykasına karşı kazandığı zafer büyük bir başarı olarak görülmüş ve Recep Paşa sadaret kaymakamlığına yükselirken yerine Çatalcalı Hasan kaptan-ı derya olmuştur.¹³

Her ne kadar Osmanlı donanması bu tarz mücadelelere girişiyor olsa da ne denizi ne de Osmanlı başkentini tam olarak korumak mümkün olmuyordu. Bu sebeple Osmanlı idaresi, 1626 yılında daha etkili bir önlem almak istemiş ve Kazak saykaları nehirden denize inemesin diye Dinyeper Nehri'nin ağzına istihkamlar inşa etme kararı almıştır. İşte bu sebeple Kaptan-ı Derya Çatalcalı Hasan Paşa ertesine yıl hem kara hem deniz kuvvetlerinden oluşan büyük bir Osmanlı hareketine serdar tayin edilmiştir.¹⁴

2) Hasan Paşa'nın Seferi ve Rus Çarı'na Mektubu

Kaptan Hasan Paşa'nın Karadeniz'in kuzeyine gerçekleştirdiği sefere dair Osmanlı siyasi tarihinin asli kaynak grubu olan anlatılar ne yazık ki tatmin edici bilgi sunamamaktadır. Öncelikle kronoloji konusunda oldukça hassas olan Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin, Hasan Paşa'nın atama tarihini (H. 1035/M. 1626) yanlış verdiği (H. 1034/M. 1624-1625) ve paşayı 1627 yılında Akdeniz'e gidiyormuş gibi gösterdiği söylenerek başlanabilir.¹⁵ Dönemin bir diğer önemli vakanüvisi Hasan Beyzade ise Hasan Paşa'dan ilk defa 1629 senesini anlatırken bahsetmekte ve haliyle 1627'deki Karadeniz

⁹ Sinan Yüksel, "Don Kazalarının Azak'ı İşgalleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 30/49 (2011): 208.

¹⁰ Y. Guzenko, *Viys'kovo-Mors'ke Mistetstvo Ukrains'kogo Kozatsva XVII-XVIII St.* (Mikolaiv: Ilion, 2019), 133.

¹¹ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 98-100.

¹² Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları*, 169.

¹³ Panzac, *Osmanlı Donanması*, 100.

¹⁴ L. E. Semenova, "Moldaviya i Valahiya v Otnoşeniyah Stran Regiona s Osmanami (1618-1634 gg.)", *Osmanskaya Imperiya i Strany Tsentral'noy, Vostochnoy i Yugo-vostochnoy Evropy v XVII v.: Çast' I*, Haz. G.G. Litavrin, L. E. Semenova, S. F. Oreškova ve B. N. Florya, Rossiyskaya (Moskova: Akademiya Nauk, 1998), 121, 115-127.

¹⁵ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil) I*, Haz. Ziya Yılmaz (Ankara: TTK, 2003), 806, 835.

seferine hiç yer vermemektedir.¹⁶

Dönemin Osmanlı yazarlarından Kâtip Çelebi *Fezleke* adlı eserinde daha tutarlı bir yaklaşım sergiler ve Kaptan Hasan Paşa'nın 1627 yılında kale inşası için Karadeniz'e çıkacağını söyler. Ancak ne yazık ki Kâtip Çelebi de o yılın Karadeniz seferinde yaşananlara dair başka bir ayrıntı vermez.¹⁷ Eserinde on yedinci yüzyıl siyasi tarihini ele alan belki de en meşhur Osmanlı vakaname yazarı Naima ise doğrudan Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sinde verilen malumatı okura aktarır.¹⁸ Kısaca Osmanlı tarihçileri ne Hasan Paşa'nın Karadeniz seferini detaylı ele alır ne de o esnada Moskova'ya yolladığı herhangi bir mektuptan bahseder.

Öte yandan yaklaşık otuz yıl kadar önce Victor Ostapchuk, Çatalcalı Hasan Paşa'nın kaptan-ı derya ve serdar olarak komuta ettiği bu sefere dair Osmanlı arşiv evrakı ve yabancı elçi raporlarına dayanarak en ayrıntılı anlatımı sunmuştur: Hazırlıklarını tamamlamış olan Hasan Paşa 1627 Mayıs'ının sonuna doğru elli parçalık Osmanlı donanmasıyla yelken açmış ve bir yandan donanma ilerlerken öte yandan kara ordusunun toplanması için emirler yollanmıştır. Hasan Paşa haziran sonunda Karadeniz'in kuzeyine, Özi Eyaleti'ne bağlı olan Kili limanına ulaşmış ve 9 Temmuz'a kadar burada duraklamıştır.¹⁹

Bu durumda Hasan Paşa incelemekte olduğumuz mektubu (her ne kadar Özi Kalesi civarında diye mahallendirmişse de) 24 Haziran - 4 Temmuz arası yazdığında sırada Kili'de bulunuyordu.²⁰ Kısaca bir yandan Dinyeper Nehri üstünde kale inşası için lojistik ayarlamalar yaparken öte yandan gelecek olan kara askerlerini beklemekte ve ayrıca donanmaya komuta etmekteydi. İşte bu sırada Hasan Paşa mevzubahis mektubu oluşturup Moskova'yla iletişime geçmeyi uygun görmüştü.

Mektubun muhtevası Yeni Çağ Osmanlı-Rus ilişkileri açısından güzel bir panorama sunmaktadır. Öncelikle, alışlagelmiş *elkab* (*inscriptio*) sonrasında Rusya hükümdarına "Moskova Kralı" ifadesiyle hitap edilmektedir. Ayrıca, Romanov Hanedanlığı'ndan hükümdar Mihail Feodoreviç'in (h. 1613-1645) ismi de açıkça (*Mihail Todoreviç* olarak) yazılmıştır. Ardından Hasan Paşa, bir bakıma hangi sıfatla bu mektubu yazdığını belirtmek istercesine kendisinin padişah tarafından Özi serhattine ordu komutanı tayin edildiğini ifade etmektedir. Donanma gemileri ve Tuna Nehri'nden gelecek Osmanlı şaykalarıyla birlikte, Rumeli ve Özi (Silistre) eyaletinden pek çok sancakların kara askerlerinin de kendi komutası altında olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Osmanlı haraçgüzarları olan Eflak, Boğdan ve Erdel prenslerinin de askerleriyle birlikte Osmanlı hareketine katılmaları için emir aldıklarını belirtmiştir.²¹

¹⁶ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)* Haz. Şevki Nezihi Aykut (Ankara: TTK, 2004), 1024.

¹⁷ Zeynep Aycibin, "Kâtip Çelebi, Fezleke (Tahlil ve Metin)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007), 759-770.

¹⁸ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, c.II, Haz. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK, 2007), 607-608.

¹⁹ Victor Ostapchuk, "The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628", (Yayınlanmamış Doktora tezi, Harvard University, 1989), 130-132.

²⁰ Ostapchuk (s. 130-132) Hasan Paşa'nın 9 Temmuz'a kadar Kili'de olduğunu belirttiğine göre, mektubun ana metninin Kili'deyken kalem alınıp, mektup hazırlık muamelesinin birkaç gün sonra Özi'de tamamlandıktan sonra yollandığını düşünebiliriz.

²¹ BOA, YB(1), 1/3.

Bu noktada artık paşa mektubun yazılış sebebini aydınlatmaktadır. Sefere çıktıktan sonra Karadeniz kıyısındaki Osmanlı yerleşimlerinden kimseler gelmiş ve Kazak akınlarından yakınmışlardır. Buna göre şikayete gelen kişiler, geçirdikleri son bir kaç yaz boyunca Don Nehri'nden çıkıp gelen Don Kazaklarının hem kıyılardaki kasabaları yağmaladıklarını hem de sivil taşımacılığa (*rençber gemileri*) saldırdıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, bunu kimi zamanlar "Lih Kralı'nın Kazaklarıyla," yani Dinyeper (Özi) Nehri'nden gelen Zaporog Kazaklarıyla birlikte yapmaktalardı.

Hasan Paşa'nın net bir şekilde Zaporog ve Don Kazaklarını ayırması sadece coğrafik bir farklılığa değil, aynı zamanda hukuki bir ayrıma da işaret etmekteydi: Osmanlılar Zaporog Kazaklarının Lehistan'a tabi olduğunu belirttikten sonra, Don Kazaklarının denize inmesinden ötürü ise Moskova Devleti'ne bir sorumluluk ihlali yaşattıklarını ifade etmektedir. Gerçekten de bu dönemde Don Kazaklarının liderleri Rusya tarafından tanınmakta ve Don Kazakları Rusya için askeri ve istihbari hizmetlerde bulunmaktalardı.²² Karşılığında Rusya, Mihail Feodoreviç döneminde Kazaklara her yıl 1000 ila 2000 ruble arası nakit para, 23 ila 46 ton un (ekmek yapımı için) ve 1,5 ila 2,5 ton arası mühimmat sağlamaktaydı.²³ Haliyle Don Kazaklarının Karadeniz'e inip Osmanlı yerleşimlerine zarar vermesinden de Moskova Krallığı sorumlu tutulmaktaydı.

Görsel 1: Karadeniz

Osmanlıların Kazak akınları haricinde sıkıntılı gördükleri bir diğer nokta ise "bir zamandır ba'zı mevani' hasebi ile elçi irsali[nin] 'ukde-i tehire" düşmesi, yani son birkaç yıldır İstanbul'a Moskova elçisi yollanmamasıydı. Ancak burada Osmanlıların bir hakikati vurgulamaktan ziyade bir dileği ifade ettiklerini düşünebiliriz. Çünkü gerek

²² Brian Davies, *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500-1700* (Londra ve New York: Routledge, 2007), 29.

²³ Yuliya. A. Çijikova, "Politiceskaya Vlast' na Donu v XVII-XVIII vv (Atamanıy Zimovih i Legkih Stanits)", *İzvestiya Vuzov. Severo-Kavkazskiy Region. Obşestvenniye Nauki* 1 (2007): 23.

Osmanlı kayıtlarının 1622’de gerekse ilgili literatürün 1624’te Moskova’nın İstanbul’a elçi gönderdiğine işaret etmesi söz konusudur.²⁴ Bu durumda Osmanlı idaresinin beklentisinin, başkente gelen Rus elçilik heyetlerince karşılanmadığı söylenebilir. Sahiden de mektubun ilerleyen kısımlarında ‘diğer devletler cülus için temsilci yollarken siz yollamadınız’ şeklinde özetlenebilecek ifade bizlere Osmanlıların, tahta yeni çıkan Sultan IV. Murad (h. 1623-1640) için hususi bir Moskova tebrik elçiliği beklentisi içine girdiğini göstermektedir. Ancak beklenen tebrik heyeti ve hediyeler gelmeyince Osmanlılar hayal kırıklığına uğramış olsa gerek ki Hasan Paşa’nın mektubunda bu tarz bir siteme yer verilmiştir.

Elçilik mevzunun gündeme gelmesiyle, 17. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Rus ilişkilerine damgasını vurmuş bir isme dikkat çekilir: Tomas Kantakuzenos. Hasan Paşa mektubunda Tomas Kantakuzenos’un yanında ismi belirtilmemiş bir Osmanlı kapıcıbaşısıyla birlikte Moskova’ya yollandığını ve bu görevden beklenenin Osmanlı-Rus barışının takviye edilmesi olduğunu belirtir. Metinden anladığımız kadarıyla hem Kaptan Hasan Paşa’nın incelediğimiz mektubunu hem de İstanbul’dan Sultan IV. Murad’ın Rusya’ya gönderdiği bir name-i hümayunu taşıyan Tomas Kantakuzenos’tur.²⁵

Tomas, aslında Bizans döneminden beri önemini yitirmeyen bir Rum ailesinin (Kantakuzenos) torunuydu. Kantakuzenos ailesi Osmanlı fethinden sonra da İstanbul’da konumlarını tüccar olarak muhafaza edebilmiş, ailenin pek çok üyesi Balkanlar ve Rusya’da Osmanlı yönetimi adına ticari ve diplomatik görevler üstlenmişti. Ailenin 16. asırdaki en önemli ismi sayılabilecek “Şeytanoğlu” lakaplı Mihail Kantakuzenos, Rusya’dan yıllık kürk alımı için Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa’nın görevlendirdiği hassa tüccarıydı.²⁶ Belli ki Mihail’in ölümü ardından da aile anahtar konumunu muhafaza edebilmişti.

Tomas Kantakuzenos ise 1608-1610 yılları arasında Rusya’ya gittiği gibi Hasan Paşa’nın mektubunun da belirttiği üzere 1621’de Sultan II. Osman’ın emriyle Rus Çarı’na bir diplomatik göreve çıkmıştı. 1627’de apar topar Rusya misyonu için bir kez daha görevlendirildiği vakit de aslında kendi ticari maslahatı için İstanbul’dan ayrılmak üzereydi.²⁷ Rusların da tâbi olduğu Ortodoks itikadı gereğince Tomas Kantakuzenos’un, Rusya’da kendi dilinden anlayacak kimse bulması kolay olsa gerekti. Zaten 1627 yılı sonunda, Hasan Paşa’nın ve Sultan Murad’ın mektupları haricinde Tomas’ın yanında getirmekte olduğu İstanbul Rum Patriarki’na ait Rumca mektupları çevirmek için Boris Bogomilzev ve Anastas Selunskiy isimli iki tercümanın Moskova’da görevlendirildiğini

²⁴ Mehmet İpçioğlu, “Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tahlili Denemesi) (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1996), 272; Bertold Spuler, “Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Jahrg. 1, H. 3 (1936): 431.

²⁵ Gunnar Hering, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1968), 217. Sultan IV. Murad’ın Rusya’ya giden mektubu da keza Don Kazaklarının akınlarını durdurmasını ve uzun süredir gönderilmediğinden artık bir elçilik heyetinin gönderilmesini talep ediyordu.

²⁶ Tom Papademetriou, *Render unto the Sultan: Power, Authority, and the Greek Orthodox Church in the Early Ottoman Centuries* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 201.

²⁷ Boris N. Floria, “Foma Kantakuzin i yego rol’ v razvitii Russko-Osmanskikh otnoşeniy v 20-30-h gg. XVII. v.”, *Rossiya i Hristianskiy Vostok - Vypusk II-III* (2004): 254. Bu makaleye erişimimi mümkün kılan Maria Telegina’ya (Georgetown University) teşekkürlerimi arz ederim.

literatürden öğrenebiliyoruz.²⁸ Ayrıca, Osmanlı idaresinin yollamış olduğu Türkçe mektupları (Sultan Murad ve Hasan Paşa'nın mektupları) tercüme etmeleri için de iki Tatar tercümanın görev yaptığı bilinmektedir.²⁹

Her ne kadar Rumca Yeni Çağ'da Ruslar ve Rumlar arasında ortak bir diplomatik dil oluşturmuşsa da dönemin kayıtlarında Tomas Kantakuzenos'un halihazırda Rusçayı tercüman gerektirmeyecek kadar iyi konuştuğu da not edilmiştir.³⁰ Kısaca Osmanlı idaresi Rusya tecrübesi olan bir Rum'u bu göreve uygun görmüştü. Böylece hem Sultan IV. Murad'ın hem de Kaptan Hasan Paşa'nın incelediğimiz mektubu ona emanet edilmişti.³¹

Hasan Paşa'nın mektubunun ilerleyen kısımlarında gördüğümüz kadarıyla Osmanlı idaresi, Rusya tarafının beklentisini (barışın takviyesi adına bir Moskova elçisinin yollanması) karşılama hususunu şansa bırakmıyordu. Hasan Paşa'nın Osmanlı donanmasından ayırdığı beş kalyatalık filotilla, bu dönemde Osmanlıların Rusya ile bağlantısını sağlayan serhat kalesi Azak'ta birkaç ay boyunca Tomas Kantakuzenos'un Moskova'ya gidip mektupları taşımasını ve geri gelmesini bekleyecekti. Hasan Paşa, Moskova'nın Tomas Kantakuzenos'un yanına kendi elçilerini eşlikçi etmesini buyuruyordu. Osmanlı donanması kış sezonu başlamadan Kuzey Karadeniz'i terk edip İstanbul'a döneceğinden, paşa hem Kantakuzenos hem de Moskova elçisinin birkaç ay içinde dönüp donanmayı ayrılmadan yakalamasını temenni ediyordu.

Bu mektup bağlamında Azak'ın o dönemki önemine de dikkat çekmek gerekir. Osmanlıların 1475'te Kefe'yi ele geçirmesinin ardından, Don Nehri'nin ağzındaki Azak da imparatorluğa katılmış ve en ücra sınır kalelerinden biri olmuştur.³² Söz konusu Don Kazaklarının Karadeniz'e kavuştuğu mahreç pek tabii Don Nehri olduğundan, Azak sürekli tehdit altındaydı. Öncelikli olarak Karadeniz'in kuzey-batı sahillerini hedef alan Zaporog Kazaklarının aksine, Don Kazakları Kerç Boğazı'nın iki tarafına konuşlanan Osmanlı tahkimatlarından ötürü genellikle Azak Denizi içerisine sıkışlıyordu. Bu sebeple başlıca hedefleri Azak Denizi'ndeki yerleşimler olduğu gibi, Azak Kalesi'ni de 17. yüzyılın ilk yarısında defalarca kuşatmışlardır.³³ Hatta 1637 yılında kale düşecek ve 1642 yılındaki Osmanlı seferi başarıyla sonuçlanana değin Don Kazaklarının hakimiyetinde kalacaktır.

²⁸ Z. E. Osborneva, "Perevodçik Posol'skovo Prikaza Boris Bogomol'tsev (1627-1673 g.)", *Drevniyaya Rus'. Voprosi Medievistiki*, No 1, 71 (2018): 55.

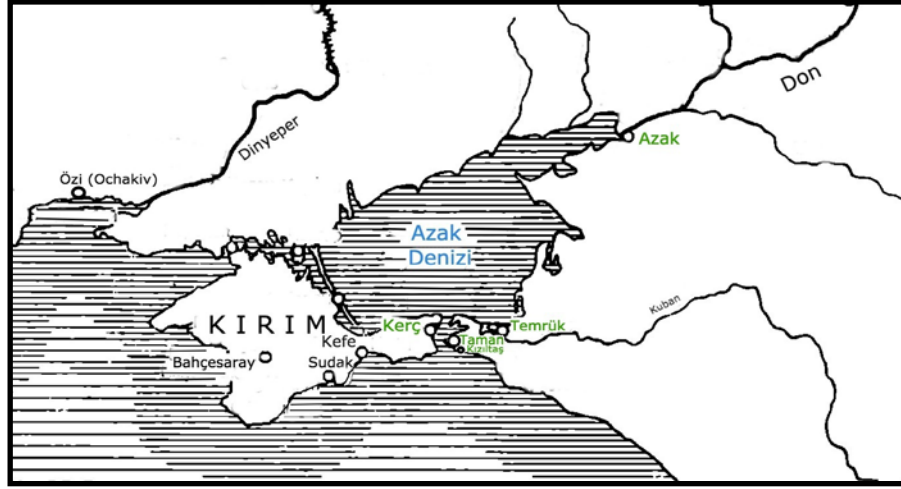
²⁹ Z.E. Osborneva, "Perevodçiki s Greçeskogo Yazıka Posol'skogo Prikaza pervoy poloviny XVII v." (Doktora Tezi, Rossiyskaya Akademiya Nauk, Institut Vsyebşey İstorii, Moskva, 2018), 64-65. Tercümanların isimleri (Rusça olarak) Sunçaley İskelev ve Sunçaley Monanayev (Tomanayev) şeklinde belirtilmiştir.

³⁰ Boris N. Floria, "Foma Kantakuzin i yego rol": 256 (dipnot 40).

³¹ Boris N. Floria, "Foma Kantakuzin i yego rol": 251-255.

³² Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astrahan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 51-52.

³³ S. N. Şapovalov, *Oçerki İstorii Osmanskikh Krepostey na Tamani i Azovskom Poberej'e Kubani v XV-XVII vv.* (Krasnodar: Hors, 2016), 86.

Görsel 2: Azak Denizi (Şapovalov, 2016, s. 87'den uyarlanmıştır)

Askeri açıdan Azak'ın önemi, aslında bir savunma sisteminin içinde yer almasından da ileri gelmekteydi. Dönemin muhasebe defterlerinden anladığımız kadarıyla Azak Denizi çevresine bir bütün olarak Osmanlı istihkam sistemi kurulmuştu. Dönemimize denk gelen 1626-1628 yılı kayıtlarını havi muhasebe defterinde, Azak Denizi'ni çevreleyen kalelerden Taman'ın 118, Temrek'in 124, Kerç'in 108 nefer muhafızı olduğu belirtilmektedir.³⁴ Ayrıca, 1633 yılında nispeten küçük bir nüfusa sahip olan Kızıltaş Kalesi'nde 30 küsur asker bulunduğunu biliyoruz.³⁵ Bunlar arasında en büyükleri olan Azak'ın o sene için kayıtlarına ulaşamadıysak da, 1637'de kalenin düşmesinden önce 400 küsur neferin yer aldığı literatüre yansımıştır.³⁶ Bu durumda Azak Denizi çevresinde yaklaşık sekiz yüz askerlik bir garnizon kuvveti Kazakların Karadeniz'e çıkışını engellemeye çalışıyordu.³⁷

Askeri önemiyetinin yanı sıra, Azak Kalesi Moskova ve Osmanlı devletleri arasında istihbari ve diplomatik bir bağlantı noktasıydı. Zhyvachivskyi'nin deyişiyle Azak sancakbeyleri, Osmanlı sultanlarının Ruslara dair "gözü ve kulağı" konumundaydı. Gerek Moskova Devleti'nin İstanbul'a gönderdiği elçiler, gerekse Osmanlıların Moskova'ya gönderdiği temsilciler (iaşe ve muhafaza açısından) Azak idarecilerinin sorumluluğunda seyahat ediyorlardı.³⁸ Haliyle gerek Tomas Kantakuzenos'un gerekse Osmanlıların gelmesini umduğu Rus elçilerinin yolları Azak'tan geçmek durumundaydı. Bu şartlar altında Osmanlı gemilerinin Azak altında beklemesi icap edecekti.

³⁴ BOA, MAD.d 7374, s. 64-67. Daha yakın zamanlı bir çalışma, incelemeye aldığımız dönemden on sene önce de bu üç kalenin nefer sayısının dört yüze ulaşmadığına dikkat çeker, Ümran Karadeniz ve Alpay Bizbirlik, "Azak Kalesi'nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)", *Gazi Akademik Bakış*, 14/27 (2020): 225.

³⁵ BOA, MAD.d 392, s. 46.

³⁶ Alan Fisher, "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, Bd. 21, H. 2 (1973): 173.

³⁷ Pek tabi Kefe, Sudak, Mankop, Balıkova gibi çevredeki sair kaleler bu sistemin bir parçası sayılabilecekse de Azak Denizi kıyısı olmadıklarından bu makalenin konusu dışında görülmüşlerdir.

³⁸ Andrii Zhyvachivskyi, "The Governors of Kefe and Azak in Ottoman-Muscovite Relations in the Fifteenth-Seventeenth Centuries and the Issue of Titulature", *Acta Poloniae Historica* 115 (2017): 221.

Hasan Paşa'nın mektubunda dikkat çekilecek son nokta, Kırım Hanlığı'na ilişkindir: "Maskov Kralı olanlar handan-ı ebed-peymanımızın kadimi dostu olmağla daima hüsn-i mu'amele olunub, dostluğa hanel gelecek bir vaz' ve halet eylemeyesiz diyü ferman ve tenbih eyledikleri delil-i kafidir." Bu ifadeyle Osmanlı idaresi, dönemin Kırım Hanı III. Mehmed Giray'a (h. 1623-1628) ve kardeşi Şahin Giray'a gönderdiği mektuplarında Moskova'nın çıkarlarını gözettiğini ve Kırım Tatarlarının Rusya topraklarına zarar vermemesini tembihlediğini hatırlatmaktadır. Böylelikle bir bakıma Osmanlı idaresi nasıl Kırım'ı kontrol altında tutuyorsa, Moskova'nın da Don Kazaklarını aynı şekilde dizginlemesi gerektiği dolaylı olarak ifade edilmektedir.

Kaptan-ı Derya Hasan Paşa mektubu gönderdikten sonra etraftaki Osmanlı memurlarını da bu diplomatik girişimden haberdar etmiştir. 28 Şevval 1036 (12 Temmuz 1627) tarihinde Özi'den Hasan Paşa'nın kaleme aldirdığı emirler, Azak sancakbeyi ve Azak-İstanbul arasındaki Osmanlı kıyı yerleşimlerinin idarecilerine aynı hükmü aktarıyordu: "Nâme-i hümayun ile Moskova tarafına gönderilen bir Dergâh-ı Muallâ kapıcısı ve Toma adlı zimmînin" Rusya'ya gidip geri İstanbul'a dönüşleri sırasında kendilerine zorluk yaşatılmaması.³⁹ Demek oluyor ki Hasan Paşa mektubunu kaleme aldirdikten birkaç gün sonra Tomas Kantakuzenos'u yola koymuş ve geri dönüş yolculuğunu da temin etmeye çalışmıştır.

Sonuç

Osmanlı amirali Hasan Paşa'nın kaleme aldirdığı mektup, Osmanlı Karadeniz'inin karşılaştığı kronik problemi çözmeye yönelik adımları aydınlatır: Kazak deniz akınlarına karşı donanmanın denize çıkarılması, Dinyeper Nehri ağzına kale inşa edilmesi ve diplomatik girişimler. Osmanlı donanma komutanının Zaporog Kazaklarına karşı önlem alırken, Don Kazaklarının beklenmedik bir şekilde saldırmaması için Moskova Devleti'ne ele aldığımız mektubu göndermesi gerekmiştir. Başka bir deyişle Osmanlılar Karadeniz'de Lehistan'ın uyduları ile mücadele ederken, ikinci bir cephe açılmaması adına Rusya'nın himayesindeki unsurların tarafsızlığını güvenceye almaya çalışmışlardır.

Mektubun işaret ettiği bir diğer önemli nokta ise diplomatik araçların rolüdür. Osmanlı idaresi, eski bir Bizans ailesinden gelen Tomas Kantakuzenos'u bilinçli bir şekilde kendilerini temsil etmesi için seçmiştir. 1621 yılında Moskova'ya gönderilmiş olan Kantakuzenos'un bu misyonuna özellikle referans verilerek 1627 yılında tekrar görevlendirildiği vurgulanmıştır. Bu da dinen Ortodoks olan ve bölgeyi tanıyan bu kişinin, bir bakıma dönemin Rusya uzmanı/simsarı olarak Osmanlılarca kullanıldığına işaret eder.

Son olarak, gerek donanmanın Karadeniz'e yollanması gerekse Rusya hükümdarına bir name yazılması hususları Karadeniz'in ne kadar Osmanlı gölü olduğu sorusunu tekrar gündeme getirir. Lehistan'a tabi Kazakların durdurulması için önlemlerin alınacağı bir seferde ayrıca Don Kazaklarının yaptıkları akınların önünün alınması çabası, Osmanlıların Karadeniz'de birden fazla sorun ve muhatapla uğraştığını göstermektedir.

³⁹ 83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037 / 1626-1628) < Özet - Transkripsiyon - İndeks ve Tıpkıbasım >, Haz. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (Ankara, 2001), 28-29.

Transkripsiyon⁴⁰

[1] İftihâr-ı ümerâi'l-'izâmi'l-'İseviyye, muhtâr-ı küberâi'l-fihâm fi'l-milleti'l-Mesihîyye, muslih-i mesâlih-i cemâhiri't-tâifeti'n-Nasrâniyye sâhib-i ezyâli'l-haşmet ve'l-vekâr, sâhib-i delâili'l-mecd ve'l-iftihâr, musâdakât-'unvân, muhâleset-nişân, [2] Moskov Kralı olan dostumuz Mihail Todorevic *hutimet 'avâkıbihû bi'l-hayr* kibeline dostluğa lâıyk hulûsa-i selâm-ı meserret-encâm, erbâb-ı îmâna olan mezîd-i muhabbetinizde sadr ve nekâve-i peyâm-ı musâlahat-irtisâm ki ehl-i İslâm'a olan [3] vüfûr-ı muvâlâtınızdan mütebâdir olur muthef ve mühdâ kılındıktan sonra inhâ-yı muhibbâne ve inbâ-yı dostâne oldur ki,

Hâliyâ sa'âdetlü ve 'azametlü ve şevketlü Pâdişâhımız *e'azzallahu ensârehû* hazretleri bu dostunuzu donanma-yı hümayûn-ı zafer-makrûn ile [4] ve Tuna şaykalarıyla me'mûr olan 'asker-i nusret-eserden mâ'adâ karadan dahi Rumili ve Silistre ve Niğbolu ve Vidin ve Akkerman ve Bender ve Kili ve niçe sancaklarda dahi vâki' olan 'askere ve Tatar ve Erdel [5] ve Boğdan ve Eflak 'askerleri üzerine serdâr ve sipeh-salâr nasb idüb Özi serhaddine kemâl-i intizâm virmeğe ta'yîn buyurmalarıyla işbu mâh-ı Ramazanü'l-mübârekin []⁴¹ günü donanma-yı hümayûn ile İstanbul'dan [6] çıkub deryâda ve kara cânibinden 'asker-i bî-şümâr ile hâliyâ Özi'ye dâhil olub ol serhadde vâki' olan umûr-ı cumhûrun intizâmına ve re'âyâ-yı fukarânın hüsn-i hâline müte'allik husûslara mübâşeret gösterildüğü ma'lûmunuz ola.

[7] ...⁴² Bu dostunuz der-i devletden teveccüh esnâsında iken Karadeniz yalılarında vâki' olan kasabât ve kurâdan ahâli-i vilâyetden âdemler gelüb bir kaç seneden berü dâ'imâ yaz eyyâmında Ten Kazağı çıkub gâh kendüleri müstakill [8] ve gâhi Özi tarafından çıkan Lih Kralı'nın Kazaklarıyla yek-cihet ve yek-dil olub Karadeniz'de rast geldikleri rençber gemilerin ahz u gâret ve yalılarda olan kasabât ve kurâyı 'ale'l-gafle basub emvâl ve erzâkların nehb ve hasârât [9] ve fesad ve şenâ'at eylemekden hâli değıllerdür deyü tazallüm eylemişlerdir. Kadîmden Maskov Kralı olan eslâf-ı sadâkat-ittisâfınız, halîfe-i Rabbi'l-'âlemîn 'izzetlü ve sa'âdetlü Pâdişâh-ı rû-yı zemîn *ebed-allâhu devletühû ilâ yevmi'd-dîn* hazretlerinin âsitân-ı [10] muhalledü'l-erkânlarıyla hüsn-i mu'âmele ve ülfet ve dostluk ve konşuluk merâsimin kemâ-yenbagî ri'âyet etmekle dâ'imâ der-i devlet-medâra elçiler irsâli ile tecdîd-i muhabbet ve temhîd-i esâs-ı vedd ve ülfet idüb Ten Suyu'ndan Kazak çıkub zarar u ziyân [11] itmezlerdi. Bir zamandandır ba'zı mevânî' hasebi ile elçi irsâli 'ukde-i te'hîre düşmekle mahall-i mezburdan eşkiyâyı Kazak şaykalarıyla çıkub devletlü ve sa'âdetlü Pâdişâhımız *e'azzallahu ensarehû* hazretlerinin memâlik-i mahrûselerinde [12] zarar u ziyân etmekden ve mâbeynde kadîmden mün'akid olan dostluk ve ülfete halel virmekden hâli değıllerdir.

Âbâ ve eslâfınız dostluk üzere olduklarına binâen sa'âdetlü ve devletlü Pâdişâhımız hazretleri sizi her vechile [13] dostluğa kabul idüb, bünyân-ı vedd ve ülfeti temhîd

⁴⁰ Metinde kullanılan transkripsiyon metodu, Mübahat Kütükoğlu'nun Osmanlı Türkçesi çalışmaları ve Dariusz Kołodziejczyk'in Osmanlı ahidnamelerine referans teşkil eden eserlerinde tatbik edilmiştir. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)* (İstanbul, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, 1994), 149-152; Dariusz Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century) An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents* (Leiden-Boston-Köln, Brill, 2000).

⁴¹ Orijinal metinde boş bırakılmıştır.

⁴² Okunamamıştır.

etmenüz için, mukaddemâ cennet-mekân firdevs-âşiyân merhûm ve mağfûrun-leh Sultân 'Osmân Hân hazretleri zamân-ı şerîflerinde nâme-i hümâyûn ile elçilik hizmeti ile gönderilen [14] kıdvetü'n-nasârâ Toma Kandakuzine her vechile doğruluk üzere hareket idüb tarafınıza hayr-havâh ve müstakîm ve 'âkıbet-endîş olmağın dergâh-ı 'âlî kapucularından kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân []⁴³ *zîde kadrihû* [15] ma'an koşulub nâme-i hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ile cânibinize irsâl olunmuşdur. İnşa'a'llahu te'âlâ bir hayırlı sâ'at ve kutlu vakitte vusûlü müyesser olduğunda, kadîmü'l-eyyâmdan âsitân-ı sa'âdet-bünâyân-ı pâdişâhiye olan [16] mütâba'at ve ihlâs ve meveddet ve ihtisâs mücebince âbâ ve eslâfınızla mâbeynde sürüle gelen muhabbet ve dostluk ve ülfet ve konşuluk kemâ-yenbagî ri'âyet olunub tecdîd-i merâsim-i hem-civârî ve hullet için müstakill elçinizi âsitâne-i [17] sa'âdete gönderüb izhâr-ı muhabbet eylesiz. İnşa'a'llahu te'âlâ devlet ve vilâyetinize nice âsâr-ı hasene zuhûr etmek mukarrerdir. Bu âna değîn der-i devlet-medâr-ı pâdişâhîden bâ'is-i ferâmûşî-i dostî ve ülfet ve sebep-i terk-i vedd ve muhabbet [18] bir vaz' ve hâlet vâki' olmayub bu cânibden hukûk-ı kadîme ri'âyetinde kusûr olmaduğundan gayri, sa'âdetlü ve şevketlü ve kudretlü Pâdişâhımız *e'azzallahu ensârehû* hazretlerinin devlet ve ikbâl ile taht-ı sa'âdet-bahş-ı Süleymanî üzere cülûs-ı [19] meymenet-me'nûsları vâki' olalıdan berü üç dört sene olub etrâf ve cevânibde olan mülûk ve havâkîn taraflarından tehniyet-i cülûs-ı hümâyûnlariçün mu'tâd-ı kadîm üzere hedâyâlarıyla yarar ve nâm-dâr elçileri gelüb [20] her biri tecdîd-i merâsim-i muhabbet ve meveddet eylemişler iken, siz dostumuz tarafından izhâr-ı hülûs-ı muhabbeti mü'şir nâme ve âdeminiz vârid olmamak münâsib ve ma'kul görülmemiştir.

Ma'a-hâzâ ki cümleden siz dostumuz tarafıyla olan dostluk [21] ve konşuluk hukûku kadîmi olub layık olduğu vech ile ri'âyet olunduğu dâ'imâ Kırım Hânı olan 'izzetlü Mehmed Giray Hân hazretlerine ve karındaşı Şahin Giray Sultan'a cânib-i hümâyûn-ı pâdişâhîden gönderilen [22] nâme-i hümâyûnlarında Maskov Kralı olanlar hânedân-ı ebed-peymânımızın kadîmi dostu olmağla dâ'imâ hüsn-i mu'âmele olunub dostluğa hâle gelecek bir vaz' ve hâlet eylemeyesiz diyü fermân ve tenbîh eyledikleri delîl-i kâfidir. [23] İnşa'a'llahu te'âlâ bu dostunuz dahi müşârün-ileyh Han hazretleriyle mülâkât olduğumuzda devletinize müte'allik husûslarda dostluk ve konşuluğa lâyıklarını yerine getürmekte ihtimâm eylememizde şübhe yoktur.

Ve bi'l-cümle mâbeynde [24] olan dostluğa müte'allik ahvâl mûmâ-ileyh Toma'nın dahi takrîrine havâle olunmuşdur. Huzûrunuzda mahfî söyledüb ve sözüne i'timâd olunub cümle-i ahvâl ma'lûmunuz olduktan sonra eğlendirilmeyüb kış eyyâmı irişmeyüb [25] bu dostunuz dahi donanma-yı hümâyûn ile Karadeniz câniblerinde iken yarar ve müdebbir ve mu'temed-'aleyh elçiniz ile ma'an bir gün evvel cânib-i muhibbinize irsâl eylesiz ki vaktiyle yetişüb âsitâne-i devlete bizim ile ma'an vâsil olub niçe hayırlı [26] maslahatlar ve dostluğa lâyıklar söyleşilüb kânûn-ı kadîm-i 'Osmânî üzere elçiniz mukayyed⁴⁴ olunduktan sonra yarar çavuşlar koşulub emîn ve sâlim tarafınıza irsâl ve îsâl oluna. Ve mûmâ-ileyh Toma 'avdet idüb [27] gelinceye değîn müterakkıb ve muntazır olmak için Azak Kal'ası altında beş 'aded kalyata ta'yîn olunmuşdur. Ana göre eğlendirilmeyüb vech-

⁴³ Orijinal metinde boş bırakılmıştır.

⁴⁴ Sayfa bu noktada katlanmıştır.

i meşrûh üzere elçiniz ile ma'an gönderilmeğe ihtimâm oluna ki inşa'allahu te'âlâ niçe hayırlı hizmetler ve devlet [28] ve vilâyetinize nâfi' kâr ve maslahatlar vücûda gelmek mukarrer idüğü mülâhaza oluna.

Bâkî ve's-selâm 'alâ mine't-tabî'i'l-Hüdâ.

Tahrîren fî evâsıt-ı şehri Şevvâli'l-mükerrerem li-sene sitte ve selâsin ve elf [24 Haziran-4 Temmuz 1627].

Be-yurt-ı Kal'a-i Özi.

Beyanname:

1. Etik Kurul İzni: Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

2. Katkı Oranı Beyanı: Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

3. Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

1. Ethics approval: Not applicable.

2. Author contribution: The author declares no one has contributed to the article.

3. Competing interests: The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi

BOA, Yabancı Arşivler, Rusya Federasyonu Arşivi [YB(1)], 1/3.

BOA, Maliyeden Müdevver Defterler [MAD.d] 392; 7374.

Basılı Kaynaklar

83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/1626-1628) <Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım>. Haz. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Ankara, 2001.

Aycibin, Zeynep. "Kâtib Çelebi, Fezleke (Tahlil ve Metin)." Yayınlanmamış Doktora Tezi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Çelebi, Kâtip. *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan: Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfârî'l-Bihâr*. Haz. S. Çakmakçıoğlu ve Ç. Şan. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.

Efendi, Abdülkadir. *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil) I.*, Haz. Ziya Yılmaz. Ankara: TTK, 2003.

Efendi, Naîmâ Mustafa. *Târih-i Na'imâ*, c. II. Haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Ankara, 2007.

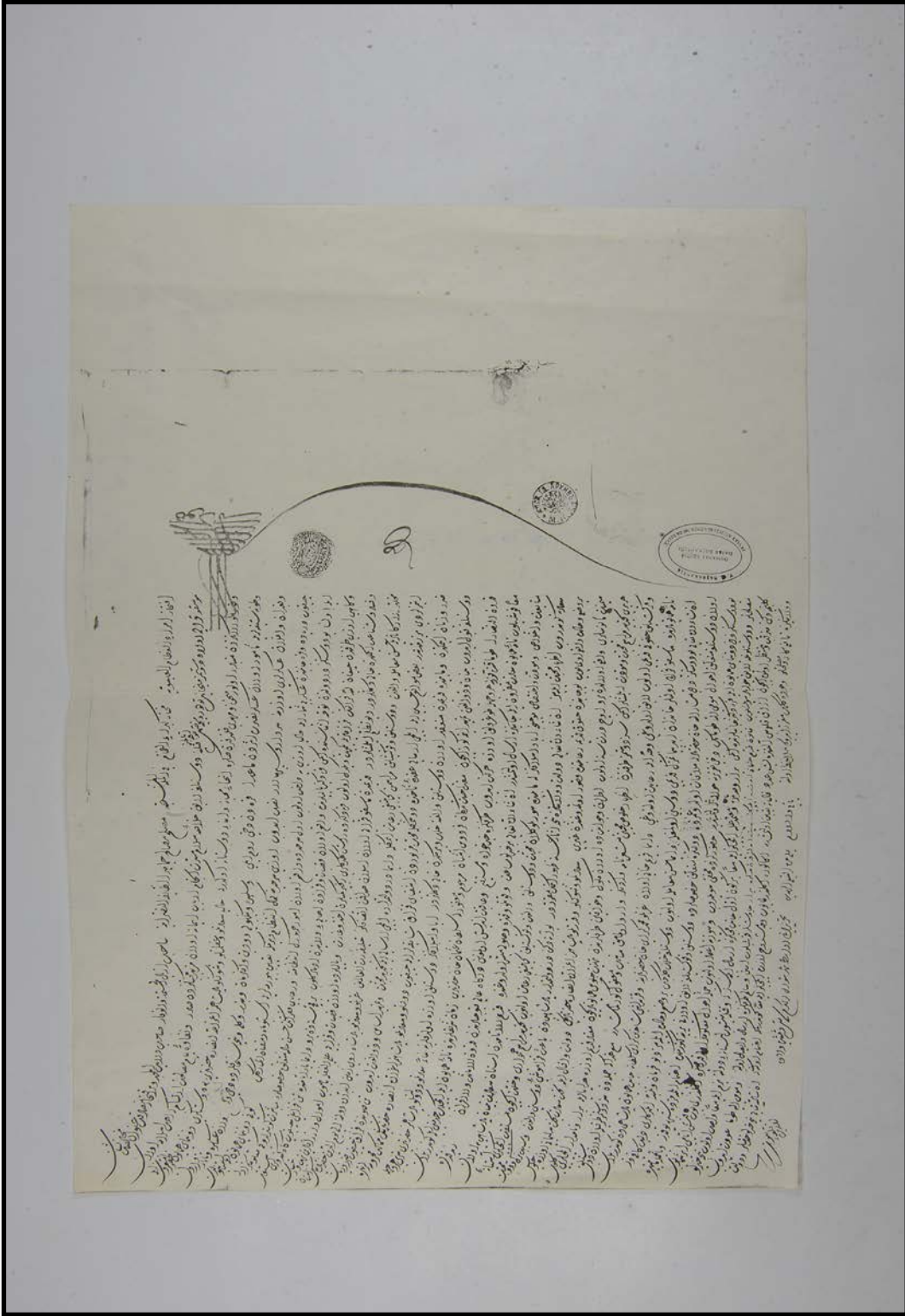
Paşa, Hasan Bey-zâde Ahmed. *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*. Haz. Şevki Nezihi Aykut. Ankara: TTK, 2004.

Kitaplar ve Süreli Yayınlar

- Çijikova, Yuliya A. "Politiçeskaya Vlast' na Donu v XVII-XVIII vv (Atamanıy Zimovih i Legkih Stanits)." *İzvestiya Vuzov. Severo-Kavkazskiy Region. Obşestvenniye Nauki* 1 (2007): 23-26.
- Davies, Brian. *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500–1700*. Londra ve New York: Routledge, 2007.
- Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: İş Bankası, 2016.
- Fisher, Alan. "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries." *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge, Bd. 21, H. 2* (1973): 161-174
- Floria, Boris N.. "Foma Kantakuzin i yego rol' v razvitii Russko-Osmanskikh otnoşeniy v 20-30-h gg. XVII. v." *Rossiya i Hristianskiy Vostok - Vıypusk II-III* (2004): 248-287.
- Guzenko, Y. *Vıys'kovo-Mors'ke Mistetstvo Ukrains'kogo Kozatsva XVII-XVIII*. St. Mikolaiv: Ilion, 2019.
- Hering, Gunnar. *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*. Wiesbaden: Franz Steiner, 1968.
- İnalçık, Halil. "The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans." *Arkheion Pontou*, 35 (1979): 74-110.
- İpçioğlu, Mehmet. "Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tahlili Denemesi)." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1996.
- Karadeniz, Ümran ve Alpay Bizbirlik, "Azak Kalesi'nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)." *Gazi Akademik Bakış*, 14/27 (2020): 221-241.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astrahan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Oborneva, Z. E. "Perevodçik Posol'skovo Prikaza Boris Bogomol'tsev (1627-1673 g.)." *Drevniyaya Rus'. Voprosı Medievistiki*, No 1, 71 (2018): 51-60.
- Oborneva, Z.E. "Perevodçiki s Greçeskogo Yazıka Posol'skogo Prikaza pervoy poloviny XVII v." Doktora Tezi, Rossiyskaya Akademiya Nauk, İstitut Vsyeobşey İstorii, Moskva, 2018.
- Ostapchuk, Victor. "Five documents from the Topkapi Palace Archive on the Ottoman defense of the Black Sea against the Cossacks (1639)." *Journal of Turkish Studies* 11 (1987): 49-104.
- Ostapchuk, Victor. "The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628." Doktora tezi, Harvard University, 1989.
- Ostapchuk, Victor. "XVI. ve XVII. Yüzyıl Kazak Deniz Akınları Karşısında Osmanlı Karadeniz'i." *Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi 1*, Haz. İdris Bostan ve Salih Özbaran. İstanbul: Boyut, 2009: 241-254.

- Panzac, Daniel. *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Papademetriou, Tom. *Render unto the Sultan: Power, Authority, and the Greek Orthodox Church in the Early Ottoman Centuries*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Semenova, L. E. "Moldaviya i Valahiya v Otnoşeniyah Stran Regiona s Osmanami (1618-1634 gg.)", *Osmanskaya İmperiya i Straniy Tsentral'noy, Vostoçnoy i Yugo-vostoçnoy Evropiy v XVII v.: Çast' I*, Haz. G.G. Litavrin, L. E. Semenova, S. F. Oreşkova ve B. N. Florya, Rossiyskaya. Moskova: Akademiya Nauk, 1998: 115-127.
- Spuler, Bertold. "Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Jahrg. 1, H. 3 (1936): 383-440.
- Şapovalov, S. N. *Oçerki İstorii Osmanskih Krepostey na Tamani i Azovskom Poberej'e Kubani v XV-XVII vv.* Krasnodar: Hors, 2016.
- Yüksel, Sinan. "Don Kazalarının Azak'ı İşgalleri." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 30/49 (2011): 205-218.
- Zhyvachivskyi, Andrii. "The Governors of Kefe and Azak in Ottoman-Muscovite Relations in the Fifteenth-Seventeenth Centuries and the Issue of Titulature." *Acta Poloniae Historica* 115 (2017): 211-2345.

erya Hasan Paşa'nın Mektubu Kopyası)

EK 2: Mektuba Rusya Federasyonu Devlet Arşivi'nde Eklenen Açıklama

